

Fürdők és fürdőzők a Monarchia idején

KATONA CSABA

„Reményteljesen hangzottak a névsorból a leányok nevei, mint megannyi fürdői andalgás, szerelmes éjjeli zene, a legközelebbi farsangon való gyűrűváltás. Az asszonyok nevei mellé kötöttük csörgését és nyári délutánok édesded pletykáit képzeltek. Míg a férfiak neve oly komoran tünt fel a névsorban, mint a nagybőgő hangja a zenekarban. Voltak köztük nevek, amelyekhez csakis a savanyúvízzel kevert kerti bort lehetett elképzelni: más nevek a hosszadalmas ferblíjátékot, mások ismét az esti táncot a társalgóban és a holdvilágos éjben való zenélést juttatták eszünkbe.” Krúdy Gyula e sorokat vetette papírra *Fürdővendégek névsora* című írásában, igen bőséges és regényes tartalommal színesítve az egyébként száraz adatsort, a fürdőlistát vagy más néven kurlistát.

Mi is volt ez a lista? Éles fordulat az irodalom területéről a történetiség keményebb terepére lépni: óhatatlanul is magában hordozza az illúzióvesztés fájdalmas lehetőségét. A fürdővendégek nevét, „characterét” és lakóhelyét tartalmazó adatsor célja egyszerűen a tájékoztatás volt, hogy az újonnan érkezők megtudják, akad-e ismerős a fürdőben, de reklám is, mert egy-egy híresség jelenléte jelentőséggel bírhatott. A listák böngészése megszokott eleme volt a fürdői életnek, Krúdy pedig még ebben is meglátta a regényességet. Jobban megdöbbenve, nem is járt tévúton. Dőreség lenne ugyanis azt hangoztatni, hogy az irodalom pusztán fikció, a történeti forrás pedig szükségszerűen az abszolút igazság hordozója, amiből ki lehet olvasni a „valóságot”. Mert mi is van a fürdőlistákban? Adatok sora, nem kikezdetlenül tényeké, ami óvatosságra int. A listák pontatlanok: gyakorta tévesen,

elütésekkel terhelten jelentek meg a nevek, és nem lehet elfeledkezni a hiúság torzító erejéről sem. Sokan ugyanis azt adták meg a „character” rovatba, aminek látni akarták magukat nyomtatásban. Így nem feltétlen valós viszonyok tükröződnek, hanem néha a túlzás ördöge kacscint reánk innen-onnan. Így lesz pl. a szatócsból nagykereskedő, a kisiparosból magánzó stb. Az is bizonyos, hogy a nyári fürdőket szép számmal felkereső prostituáltak között sem akadt olyan, aki a maga nyersességében jelölte volna meg, miből van a napi betevője...

Nem jellemzően Krúdys-e magában már ez a jelenség is, az ismerős, mindent kontrolláló környezetéből kiszakadó, magát többnek, másnak, jobbnak mutató kisember „kalandja”? Érdemes felidézni, hogy is fogalmazott a fürdőkön lazábbá váló erkölcsökről: „Ne éljünk vissza a nők hiszékenységével, akik Anna-báلكor, az egyetlen nyári bálon, amely után szüretig nem történhetik nevezetesebb találkozás: engednek a »negyvennyolcból«, és érett gyümölcsként, csengő barackként, vajas körtveként, nedvbő szilvaként hullának azon férfiak ölébe, akik [...] legföljebb a kalendáriumban tartották számon Anna asszony napját, a különböző Füredet (Balaton-, Táttra-, Igló- és Tiszafüred), a változatos Fürdők (Császár-, Sóstó-, Siófok- és Parád-fürdő) tánctermeit frissen vágott falombokkal díszítették, lampionokat akasztottak a fákra”. (*A cigánybárok emlékére*)

Akadnak visszatérő helyszínek, amelyek Krúdy írói világának jellemző részét képezik, így a vendéglők, a temetők – és persze a fürdők. Nem olyan meglepő ez persze, ha figyelembe vesszük, hogy az első világháború előtti „boldog békeidők”-ről a köztudatban élő képhez is mennyire hozzátartozik a fürdőhelyi idill. „Bakkecske módjára mekeg az epe-

kedés az elmúlt ifjúság, a régi szép idők után. Úgy látszik, hogy már nem is lesznek Magyarországon boldog emberek.” – írta Krúdy is (*Nyári fény*), szinte megelőlegezve e nosztalgiát.

Az író az 1910-es évek elején például egy sor olyan novellát jelentetett meg, amelyek a Balaton-part legismertebb fürdőhelyén, Balatonfüreden játszódnak. Laza fűzésű gyöngysorként sorakoznak e kurta írások. A közös szintéren kívül a szereplők kötik össze őket: Garamvály Estella, a dzsentrí vénkisasszony; Anton, az Esterházy fogadó öreg bérszolgája; Livin, a lengyel menekült, aki a színtársulat mellett nyert bizonytalan kenyérkeresetet; Surray Edmund, a ripacs színész, Petőfi Sándor állítólagos

testi-lelki jóbarátja; a minden férfi szívét összetörő csábító, Császár Fruzsina; a két nyíri dzsentrí, Matskási és Mitskei. Ők a fürdők „ködlovagjai”, akik nem feltétlen azt írják a fürdőnévsorba (ál)nevük után, ami visszaadná a valóság nyers voltát.

Krúdy fürdők iránti vonzalmát ezen felül megalapozta szülőhelye, Nyíregyháza is. Hiszen ott volt (és van) a Sóstó. Az alább citált leírásban szinte életre kelnek, visszakapják arcukat, egyéniségüket azok, akikből a kurlistán csupán egy tartalmatlanul kongó név maradt: „Mindenkí a vasárnapot várta, amikor Nyíregyházáról megérkezik Benci bandája és vele látogatóba jött férjek és apák, valamint a pikémellényes városi gavallérok, Juhász Etele babos nyakkendőjével, szöke oldalszakállával, Leveleki Molnár Guszti vadkacsa-tollas kalapjával, Kálnay László úr hetyke kedvével és táblabírós bölcsességével, Csapkay Gyula vaskereskedő, aki addig fel sem állott az asztal mellől, amíg az teli-teli nem lett üres boros- és szolyvai-vízes üvegekkel, akkor egy másik asztalt és új cimborákat rendelt... [...] Hajnalban még a nagybögőt ölegették, kertek alatt jártak, olyan régi nótákat daloltak, mintha a nagyapjukkal koccintának – nappalra pedig ki rendőrkapitány, ki kereskedő lett, és okosan végezte a dolgát.” (Sóstó, a Nyírség oázisa)

De mi a helyzet Budapesttel és fürdőivel? Krúdy élete nagy részét Budapesten töltötte, a fővárost pedig előszeretettel

(Fotó: Bakos Zoltán)

emlegetik a fürdők városaként, sőt 1934-ben, az író halála után, megkapta a fürdővárosi címet is. Nézzünk vissza, milyen hagyományokból táplálkozott Krúdy korának budapesti fürdőkultúrája, illetve villantsuk fel, miképp tüzte tollára a témát az író műveiben.

Fürdők a török világot megelőző években is működtek Budapest területén. Bizonyíték erre a római korból származó 14 fürdő feltárt maradványa, de a latin aqua – víz – szóból ered Aquincum neve is. A középkori Buda szomszédságában állt Alhévíz és Felhévíz: mindkét település a meleg forrásokról kapta nevét. A Gellért helyén az Árpád-korban is nyílt fürdő működött, s a Lukács elődjének tekinthetjük a Szent Lélek Lovagrend kórházát. A 14–15. század fordulóján a mai Császár és Lukács fürdőket tápláló források fürdői fejlődtek, majd Mátyás a Buda déli része felé eső fürdők fejlesztését támogatta (a mai Rác és Rudas fürdők vizét adó forrásokra alapozva). A 16. századi török jelenlét, ha másra nem is, de a fürdőkultúrára nézve áldásosnak bizonyult. A fürdők az adott kor viszonyai között nemzetközi hírnévre tettek szert.

A fürdők virágzásának véget vetett a török elűzése, ám a 19. század közepétől érezni lehetett a modern fürdőélet szokásrendszerének elterjedését. Hogy a fürdők fejlesztésének ideája mennyire elterjedt volt, azt mutatja, hogy a puritán Táncsics Mihályt is magával ragadta, aki a Császárt érintően az alábbi ötlettel állt elő: „A fürdővel kapcsolatban [...] az államnak oly pincét kellene építenie, melybe egy millió akó bor megférne.” A Császár fejlődött is, Krúdy élete vége felé az Országos Balneológiai Egyesület 1933. évi füzetét írta, hogy

vize pótolni tudja Pöstényt, Badent, Trencsénteplicet stb.

A Császár Krúdy írásainak gyakori helyszíne, ami arról is árulkodik, hogy Budapest karakteres része volt a fürdő. Az alábbi idézetben az író finom ironiája kifejezéséhez szolgált eszközzel: „Beleegyezőleg bólintottam a költőnek, aki azt hazudta a pesti nőkről, hogy értelmesek, mint a nagymama elefántcsont amulettje; [...] ők legfeljebb a Császár-fürdő vén platánjai alatt üldögélnek a breviáriumos öreg falusi plébánosok mellett, és Budára csak azért járnak felhajtott ernyőjű kocsiban, hogy virágot tépijenek a mama születésnapjára.” (Pest aranykora)

Máshol megint a fürdő népszerű voltát emelte ki, természetesen a maga stílusában: „A Császár fürdő volt divatban, mert ott csak öreg, parádi-víz szagú gavallérok üldögéltek, s azon gondolkodtak, hogy a lóvasút idejében sokkal elviselhetőbb volt az élet. A pomádé jól összefogta a hajszálakat, nem viselt monoklit minden kereskedőseged, hús krajcárért vasalták a pepita nadrágot, és esztendőig lehetett viselni egy Pórfi-kalapot.” (Ködben)

A mai Belügyminisztérium helyén létesült a Diana fürdő, ami annyiban tért el a többitől, hogy vizét a Dunából nyerték, így a Duna fürdő nevet is viselte. Az épületet Hild József tervezte, egy időben itt bérelt szobát a „legnagyobb magyar”, Széchenyi István. Erről Krúdy sem feledkezett el, egy szó szerinti dunai fürdőzés történiáját rajzolva meg: „... a minap még saját kocsilovai is, amelyek a Diana fürdő előtt várakoztak a gazdájukra: elragadták a könnyű kocsit, amellyel a »Gróf« a jó példaadás céljából

(Fotó: Bakos Zoltán)

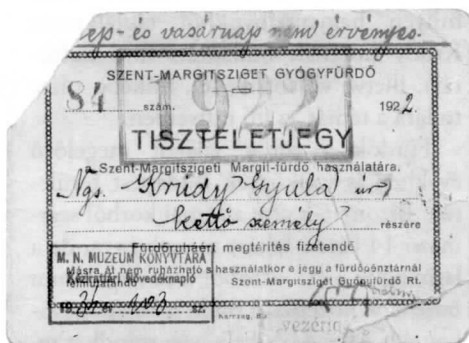

Margitsziget, a Palatinus-strandfürdő megnyitása 1921. augusztus 4-én; Krúdy a hátsó sorban, kalapban látható (PIM)

a Duna-parti szemetesdombok között akart kucsérozni. A kocsilovak megvadt állapotban a Dunába igyekeztek, a »Grófnak« éppen csak annyi lélekjelenlét adatott, hogy a kocsiüléstről egy szemetesdombra ugorják”. (*Podmaniczky Frigyes első szerelme és menekülése*) A fürdő a századfordulón, Krúdy idején már túl volt fénykorán, végzete közelgett, a 20. század elején le is bontották.

Ám a fürdők fejlesztése nem volt véletlen, azt a látogatók mellett a főváros lakossága is igényelte. Ezt igazolják a balatonfüredi fürdőzőkről készített felmérések: 1840-ben 357-en, 1872-ben 665-en, 1916-ban 1741-en keresték fel Pest-Budáról, illetve Budapestről Füredet. Nyilvánvaló, hogy a helyi fürdők fejlesztésére is sürgető igény volt a fővárosi lakosság miatt is. Kiváló példa erre a közel száz éve, 1912–1918 során a nem éppen elegáns Sáros fürdő helyén felhúzott Gellért, ami az első modern luxusfürdő volt a fővárosban, a maga idején a legkorszerűbb a kontinensen.

De ha már Krúdy és a budapesti fürdők, úgy illik, hogy a Margitszigetet se felejtjük el. 1918 és 1930 között az író a szigeten élt, ehhez különösen vonzódott, ami munkáiban is nyomott hagyott. A szigeten kötötte második házasságát, számos munkáját itt írta, 1921-ben itt szerkesztette a Szigeti Sétákat, sőt 1926-ban javaslatot tett egy múzeum létesítésére is. Szent Margit című munkájában meg is emlékezett a szigeti fürdő forrás-vizéről, mintegy számot is adva a többi budapesti fürdőhelyről is: „Dehogy is szóltam volna közbe, hogy magam is

(OSZK)

(OSZK)

kitanultam a Szent Margit-forrásnak az eredetét még kérkedő beteg koromban, aki már nem akar hinni a legendákban. Dehogy is mondtam volna el az öregnek, hogy ez a forrás, amelyet ő itt Szent Margit lábnyomán lát felfakadni: tudományos megállapítás szerint ott fakad a budai hegyek között, ahol voltaképpen minden környékbeli forrásnak közös medencéje van. Ott fakad a Rudas-fürdő vize, ott fakad a Császárfürdő, a Lukácsé, az artézi vizeké. A Margit-forrás csak annyiban különbözik a többiektől, hogy messzibb, kalandosabb utazást tesz meg a föld alatt, mint a többiek.

A többiek már a Gellért-hegy lábánál napvilágra kíváncsoznak a föld sötétjéből, de ez a Margit-forrás tovább, messzibb igyekszik, átfúrja magát Budán, átcsörgedez mélyen a Duna medre alatt, hogy át a szigeten szintén feltörjön a föld mélyéből. Persze hogy nagy utazásában a forrásvíz felszed magába mindenféle anyagokat, mint a nagy utazó tapasztalásokat. Ezért mondják a vegyészek, hogy mennyi mindenféle anyagokat tudnak kimutatni Szent Margit vizéből.”

A Sziget volt hát Krúdy kedvence, ha lehet így fogalmazni, a Sziget, ahol „ezüstfejű öregurak, akik életmehosszabbítás céljából minden nap kíváncsornak a szigetre, és órával kezükben örvendeznek a meleg fürdőnek”. A budapesti fürdők azonban, sokszor meg nem nevezve, számos más helyen is felbukkannak még Krúdy művekben. A *Boldogult úrfikoromban* egyik jelenetében például: „Két komoly úriember, Plac és Kesthelyi (s betűvel, kérem) vitakozott erről a kérdéstről, és a gondnokság alá helyezett gavallér nem mert addig állást foglalni egyiknek igazsága mellett sem, amíg a pincéernél rendelkezés nem történik afelől, hogy voltaképpen kinek a vendége lesz”.

A kérdést immár aligha tudnánk megválaszolni. De nem is fontos. Krúdy fürdői sajátos univerzumának részei, méltánytalanság lenne, ha számonkérőszék elé citálnánk az író ezért. De célunk nem is ez volt, hanem az, hogy kicsivel többet tudjunk meg arról, vajon miként illeszkedett a korabeli fürdőélet Krúdy világába.